

## تجربیات زیسته پرستاران از بخشایشگری نسبت به دیگران

علی ایمانزاده<sup>۱</sup>

## مقاله پژوهشی

## چکیده

**مقدمه:** بخشایشگری نسبت به دیگران به عنوان یکی از فضیلت‌های اخلاقی مورد تأکید اسلام است. در راستای تقویت حفظ شأن و کرامت انسانی و نوع‌دوستی و همدلی مورد تأکید در کدهای اخلاقی تدوین شده برای پرستاری، در حرفه پرستاری، بخشایشگری از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. هدف از انجام مطالعه حاضر، بررسی تجربیات زیسته پرستاران از بخشایشگری نسبت به دیگران در محیط کار بود.

**روش:** پژوهش از نوع رویکرد کیفی و به روش پدیدارشناسی تفسیری صورت گرفت که هدف آن کشف پیامدهای بخشایشگری بر اساس تجربیات زیسته پرستاران بود. شرکت کنندگان در پژوهش ۲۵ نفر از پرستاران بیمارستان‌های تبریز بودند که به صورت نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شدند. داده‌ها با توجه به مصاحبه‌های عمیق، فردی و نیمه ساختاریافته جمع‌آوری شد و تا زمان اشباع داده‌ها، مصاحبه‌ها تداوم پیدا کرد. پس از پیاده‌سازی مکتوب مصاحبه، بر اساس رویکرد هرمنیوتیک و بر اساس روش Allen, Diekelmann و Tanner مصاحبه‌ها مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. مضامین استخراج شده در پژوهش عبارت از آرامش روان، معنویت، حرفه و شغل بود.

**یافته‌ها:** پرستاران در تجربه بخشایشگری خود نسبت به دیگران از لحاظ روانی، معنوی، حرفه‌ای و شغلی به تجربیات و پیامدهای ارزشمندی دست یافتند.

**نتیجه‌گیری:** بخشش به عنوان یک عمل مهم اخلاقی و یکی از ملزومات مورد تأکید کدهای اخلاقی می‌تواند در اعطای احساس آرامش، تقرب به خدا و تعامل مثبت در محیط کار نقش اساسی ایفا کند.

**کلید واژه‌ها:** بخشایشگری، پرستاران، پدیدارشناسی

**ارجاع:** ایمانزاده علی. تجربیات زیسته پرستاران از بخشایشگری نسبت به دیگران. مجله تحقیقات کیفی در علوم سلامت ۱۳۹۵؛ ۵ (۴): ۳۳۷-۳۴۸.

تاریخ پذیرش: ۹۵/۴/۲۱

تاریخ دریافت: ۹۴/۸/۲۱

Email: [aliimanzadeh@yahoo.com](mailto:aliimanzadeh@yahoo.com)

۱- استادیار، گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران  
نویسنده مسئول: علی ایمانزاده

## مقدمه

در محیط‌های بیمارستانی و بالینی، پرستاران به عنوان اعضای اصلی تیم مراقبتی- درمانی که نقش مهمی در بهبود و ارتقای سلامت جامعه ایفا می‌کنند، به علت مواجهه با عوامل تنش‌زای مختلف نظیر فشار کاری بالا، مواجهه با حوادث اتفاقی، طرز رفتار مسوولان پرستاری به خصوص سوپروایزرها، کمبود وسایل، تعداد ناکافی کارکنان و عوامل دیگر در معرض استرس‌های شغلی هستند (۱). از دیرباز، پرستاری یک شغل استرس‌آمیز شناخته شده است. در این زمینه، مؤسسه ملی بهداشت شغلی، پس از مطالعه‌ای درباره شیوع نسبی اختلالات سلامتی در مشاغل پرتنش اعلام کرده است که از ۱۳۰ شغل مورد بررسی، پرستاران رتبه ۲۷ را در مراجعه به پزشک جهت مشکلات ناشی از عدم سلامت روانی کسب کرده‌اند (۲). در عصر حاضر، با توجه به نحوه تعامل انسان‌ها با یکدیگر و درگیری‌هایی که در زندگی حرفه‌ای افراد رخ می‌دهد، یکی از مباحث اخلاقی که بررسی آن می‌تواند از تنش‌های موجود در محیط‌های حرفه‌ای بکاهد، موضوع بخشایشگری است. دین‌پژوهان، فیلسوفان و روان‌شناسان از ابعاد مختلفی به مفهوم بخشایشگری، اهمیت آن، کاربرد و محدودیت‌های آن اشاره کرده‌اند (۳). از منظر روان‌شناسان، بخشایشگری فرایندی عمدی و اختیاری برای گذشت از رفتار نامطلوب انجام شده بر علیه فرد و کاهش فعالیت‌های انتقامی است (۴). در روان‌شناسی، به خاطر تأثیرات مهمی که بخشایشگری می‌تواند در بهبود روابط بین فردی ایجاد کند، تأکید فراوانی بر آن شده است (۵). از منظر روان‌شناسان، بخشودگی را فرایند گذشتن از خطای دیگران می‌دانند که یا به علت انگیزه آرامش درونی یا بهبود روابط با خاطی و یا به منظور انجام رفتاری ارزشی صورت می‌گیرد و دارای پیامدهای رهایی از احساس منفی نسبت به فرد خطاکار، غلبه بر رنجش حاصل از بدی و پرهیز از عصبانیت، دوری، جدایی و انتقام نسبت به فرد خطاکار می‌باشد (۶). از منظر Rye و همکاران بخشایشگری فرایند آزاد کردن عواطف منفی در مقابل احساس بی‌عدالتی است (۷). شواهد نشان می‌دهد که بخشایشگری در بهبود عاطفی افراد نقش

عمده‌ای ایفا می‌کند (۸). بخشایشگری دارای تأثیرات مستقیم و غیر مستقیم بر سلامت روان افراد است. کاهش هیجان‌هایی مانند رنجش، تلخ‌کامی، نفرت، خصومت، خشم و ترس از اثرات مستقیم بخشایشگری است (۹). بخشایشگری به طور غیر مستقیم سلامت روانی را از راه متغیرهایی مانند حمایت اجتماعی، کارکردهای بین فردی و رفتار سالم، بهبود می‌دهد (۱۰). بخشایشگری می‌تواند با کاهش استرس و دیگر عوامل مزاحم سلامت روان، بهزیستی جسمانی را بهبود بخشد و به حس کنترل شخصی بیشتر می‌انجامد (۹).

خدایاری فرد و همکاران در پژوهشی کاربرد روش عفو و بخشش با تأکید اسلامی را در درمان و بهبود روابط بین فردی مورد بررسی قرار دادند. یافته‌های این پژوهش حاکی از آن بود که با اجرای این روش افراد رنجیده توانسته‌اند اندک اندک، افکار و احساسات منفی خود را نسبت به فرد رنجاننده کاهش داده و افکار مثبت را جایگزین آن‌ها نمایند. از این‌رو، این پژوهش کاربرد روش درمانی عفو و بخشش را در اصلاح احساسات، رفتار و بهبود روابط با دیگران به ویژه در مورد افرادی که گرایش‌های مذهبی قوی‌تری دارند، مؤثر می‌داند (۱۱). Thompson و همکاران بخشودگی را در سه زمینه خود، دیگران و موقعیت‌های خارج از کنترل تعریف می‌کنند. بخشش خود به معنای رهایی از افکار و احساسات منفی (سرزنش خود، پشیمانی، خشم و...) نسبت به خود به دلیل اشتباهات گذشته، بخشش دیگران به معنی رهایی از افکار و احساسات منفی نسبت به دیگران به خاطر آسیب‌هایی که رسانده‌اند و بخشش موقعیت‌های کنترل‌ناپذیر به معنی رهایی از افکار و احساسات منفی نسبت به شرایط اجتناب‌ناپذیر نظیر بیماری، سرنوشت، بلایای طبیعی و... که فرد خاطی در ایجاد آن دخیل نبوده است، تعریف می‌شود (۱۲).

مطالعه در آیات و روایات نشان می‌دهد که بخشش و بخشایشگری با مترادفاتی نظیر انفاق، عفو، حلم، غفر و صفح مورد تأکید بوده است. در آیات و روایات متعددی به بخشودگی و عفو کردن خطای دیگران تأکید شده و بخشودگی، عاملی برای تسکین و رسیدن به آرامش درونی دانسته شده است. در این زمینه، می‌توان به سوره‌های نساء:

۱۴۹، اعراف: ۱۹۹، بقره: ۲۳۷، آل عمران: ۱۳، ۱۴ و ۱۳۴، فصلت: ۳۸، مریم: ۱۰، رعد: ۲۸، عنکبوت: ۴۵، مائده: ۵۴، نور: ۲۲ و ۲۳، فرقان: ۶۳، طور: ۲۲ اشاره کرد. از دیدگاه اسلامی عفو و بخشودگی می‌تواند به عنوان یکی از روش‌های درمانی در اصلاح رفتار فرد با دیگران به کار رود. در این روش به فرد کمک می‌شود تا با شناخت بیشتر خود و محدودیت‌های افرادی که وی را رنجانیده‌اند، در او بینش جدیدی در خصوص موضوع اختلاف، رنج و بافت رنجش ایجاد شود تا این که او بتواند فرد خاطی را بخشیده و خود را از رنج بربھاند (۱۱). با وجود تفاوت‌های ظریف بین مترادفات بخشش، هدف قرآن ارایه الگویی از بخشیدن است که در حد اعلی آن قرار دارد. از منظر قرآن حد اعلای بخشودگی صفح است. نوعی از بخشش که منتهی در آن نیست. با وجود این که فرد می‌بخشد، موارد بخشش را نیز به خطاکار یادآوری نمی‌کند.

با توجه به بافت دینی و اسلامی بودن جامعه ما و لزوم رعایت موازین اسلامی در برخوردهای فردی و اجتماعی با الهام از آموزه‌های قرآنی، گفتار و سیره معصومان و بزرگان اهمیت بخشش در زندگی فردی و حرفه‌ای بیش از پیش اهمیت پیدا می‌کند. نگاه دین به بخشش خیلی فراتر از نگاه فردی به بخشش است. با توجه به نقش فلسفه حاکم بر یک جامعه در جهت‌دهی به فعالیت‌های بالینی و نظری حرفه پرستاری، یکی از دغدغه‌های اصلی در آموزش پرستاران کشورمان نحوه افزایش توانایی آنان در موضوعات اخلاقی است (۱۳). طی سالیان اخیر، در تمام دنیا در حوزه‌های پزشکی، بالینی و مراقبتی توجه به اخلاقیات به خصوص، اخلاق کاربردی روزافزون شده و حوزه‌های بین رشته‌ای جدیدی در حال شکل‌گیری است (۱۴). شکل‌گیری حوزه‌های علمی جدید نظیر اخلاق پزشکی، اخلاق زیستی، اخلاق پرستاری، حوزه‌های علمی دیگر و تدوین کدهای اخلاقی در حوزه‌های پرستاری، اصول جهانی برای اخلاق پزشکی و اخلاق زیستی نشان می‌دهد که اخلاق در حوزه‌های مراقبتی و بالینی نقش عمده‌ای ایفا می‌کند. هرچند حوزه اخلاق در تمام حیطه‌های شغلی و حرفه‌ای وارد شده و تأثیرگذار است، ولی در حیطه پرستاری لزوم توجه به مسایل اخلاقی

ضروری‌تر است؛ چرا که از یک طرف رفتارهای اخلاقی در بهبود سلامت مددجویان و بازگشت سلامت آنان نقش اساسی ایفا می‌کند و از طرف دیگر، این حرفه سر و کار بیشتری با انسان نسبت به حرفه‌های دیگر دارد (۱۵). نگاهی به کدهای اخلاقی تدوین شده برای پرستاری و بررسی اصول چهارگانه اخلاق زیستی نشان می‌دهد که انسان، کرامت انسانی، حفظ شأن او و کرامت در حرفه پرستاری از جایگاه رفیعی برخوردار است. یکی از فضیلت‌های اخلاقی که می‌تواند در ارایه مراقبت‌های بالینی پرستار را یاری کند، بخشودگی و بخشایشگری در محیط کاری است. بررسی سوابق پژوهش در حوزه‌های مراقبت و پرستاری نشان می‌دهد که با وجود پژوهش‌های انجام شده در ارتباط معنی‌دار و مثبت بین بخشایشگری و دین‌داری (۱۶)، بخشایشگری و معنویت (۱۷) و موارد دیگر در حوزه‌های مراقبتی پژوهش‌های چندانی در این زمینه انجام نگرفته است. در محیط‌های مراقبتی، شواهد پژوهشی ارتباط بین هیجان‌های مثبت مرتبط با بخشایشگری را با فشار خون و رسانایی پوست، نشان داده است (۱۸). Waltman اثرات روان‌شناختی و فیزیولوژیکی بخشایشگری را با یک برنامه مداخله‌ای ده هفته‌ای با بیماران مرد مبتلا بر عروق کرونر را آزمود و تفاوت معنی‌داری در کاهش ناهنجاری پرفیوژن عضله قلب ناشی از خشم به نفع گروه بخشایشگری یافت شد (۱۹).

بررسی عمیق پژوهش‌های انجام گرفته نشان می‌دهد که تاکنون پژوهشی با عنوان تجربیات زیسته پرستاران از بخشایشگری نسبت به دیگران و پیامدهای آن انجام نشده است و انجام این پژوهش ممکن است که علاوه بر تبیین ابعاد تازه‌ای از زندگی حرفه‌ای آن‌ها، جایگاه آموزه‌های دینی و اسلامی را در حرفه پرستاری به طور اعم و جایگاه بخشش و بخشایشگری را به طور اخص روشن کند. از این رو، هدف از انجام پژوهش حاضر، مطالعه پدیدارشناختی تجربیات زیسته پرستاران بیمارستان‌های تبریز از بخشایشگری و پیامدهای آن بود.

## روش

روش مورد استفاده در پژوهش از نوع رویکرد کیفی و از نوع

پدیدارشناسی تفسیری بود که با هدف کشف پیامدهای بخشایشگری بر اساس تجربیات زیسته پرستاران صورت گرفت. در حالت کلی، بر پدیدارشناسی سه رویکرد اساسی پدیدارشناسی توصیفی، پدیدارشناسی هستی‌گرا و پدیدارشناسی تفسیری حاکم است. در پدیدارشناسی تفسیری به فهم و تفسیر بیشتر از توصیف یک پدیده یا تجربه تأکید می‌شود (۲۰). این روش، داده‌های غنی و بینش عمیقی در مورد تجربیات زیسته شرکت کنندگان می‌دهد و سطحی نیست (۲۱). با آن که پیچیده است، ولی اگر به روش دقیقی انجام شود و پژوهشگران حوزه پرستاری آن را با توجه به مبانی فلسفی آن به کار گیرند، این روش می‌تواند در کاوش شرایط انسان و تجربیات آن موفق باشد (۲۲). یکی از دلایل انجام پژوهش حاضر به روش کیفی، دستیابی دقیق به تجربیات زیسته پرستاران بود. انجام پژوهش به روش کیفی به مواردی اشاره دارد که با توجه به پیشینه پژوهشی امکان دستیابی به آن موارد به روش‌های دیگر وجود نداشت. برای مثال دستیابی به عزتمندی و حیات طیبه در هیچ کدام از پژوهش‌ها اشاره نشده بود.

جامعه آماری پژوهش را پرستاران بیمارستان‌های تبریز تشکیل دادند. از ملاک‌های اصلی برای انتخاب نمونه پژوهش که ۲۵ نفر از پرستاران بودند، داشتن تجربه بخشایشگری، تمایل برای شرکت در پژوهش و بیان تجربیات خود بود. نمونه‌گیری به صورت هدفمند انجام شد که تا رسیدن به مرحله اشباع و تا تعداد ۲۵ نفر ادامه پیدا کرد. نمونه مذکور از بیمارستان‌های امام رضا (ع)، بیمارستان شهید، بیمارستان ۲۹ بهمن، بیمارستان عالی‌نسب و بیمارستان شمس انتخاب شد. این ۲۵ نفر با دامنه سنی بین ۲۵ تا ۴۶ سال بودند و تحصیلات لیسانس تا دانشجوی دکتری داشتند. در روش اجرای پژوهش، به تمام افراد شرکت کننده هدف پژوهش به اختصار توضیح داده شد و بی‌نام و نشان ماندن آنان در تمام منابع و مقالاتی که از این پژوهش استخراج می‌شود، تضمین گردید. رضایت شفاهی شرکت کنندگان برای مصاحبه اخذ شد و به شرکت کنندگان گفته شد که برای اطلاعات و داده‌های آن‌ها در مصاحبه امانتداری رعایت خواهد شد. در ضمن، به

هر کدام از شرکت کنندگان توضیح داده شد که شرکت در این پژوهش پیامدهای جانبی برای آنان نخواهد داشت. افزون بر این، شرکت کنندگان آزاد بودند که هر موقع خواستند، می‌توانند از ادامه همکاری صرف نظر نمایند. جهت جمع‌آوری اطلاعات و به منظور دستیابی به تجارب زیسته پرستاران از پیامدهای بخشودگی از روش مصاحبه نیمه ساختار یافته استفاده شد. سؤالات اصلی پژوهش معطوف به این بود که "آیا شما تجربه بخشایشگری داشتید و برای شما به عنوان یک پرستار چرا بخشایشگری ضروری است؟"، "احساس شما بعد از بخشش چگونه بوده است؟" و "این بخشیدن چه پیامدهایی برای شما داشته است؟" با توجه به این که مصاحبه نیمه ساختار یافته بود، بعضی از سؤالات نیز از دل پاسخ‌های شرکت کنندگان بیرون کشیده و مطرح شد. مدت زمان مصاحبه‌ها نیز نیم ساعت تا ۴۵ دقیقه متغیر بود و ۱۸ تا از مصاحبه‌ها در محیط بیمارستان و ۷ مصاحبه نیز در محیط دانشگاه و دانشکده انجام گرفت. سعی گردید که مصاحبه‌ها در محیطی آرام و بدون عوامل مزاحم انجام گیرد.

مصاحبه نیمه ساختاری با شرکت کنندگان به عمل آمد و نکات مبهم مصاحبه‌ها با واکاوی‌ها و سؤالات پیگیرانه مصاحبه‌گر روشن گردید تا جایی که صراحت منظور آنان مشخص گردید. مصاحبه‌ها تا جایی ادامه داده شد که اشباع گزاره‌ای در مصاحبه‌ها و نتایج آن حاصل گردد. بدین ترتیب که شرکت کنندگان جدید ایده تازه‌ای را مطرح نمی‌کردند و ایده‌های افراد قبلی را تکرار می‌نمودند و پس از مصاحبه با فرد بیست و دوم مشخص شد که سه نفر آخر همان مطالب قبلی را تکرار کردند. از این‌رو، مصاحبه‌گر بعد از نفر بیست و پنجم مصاحبه را متوقف نمود.

پس از پیاده‌سازی مکتوب مصاحبه‌ها از دستگاه ضبط صوت، مصاحبه‌ها بر اساس رویکرد هرمنیوتیک و بر اساس روش Allen, Diekelmann و Tanner مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

به این ترتیب که ابتدا متن تمام مصاحبه‌ها، برای رسیدن به یک درک کلی از پدیده مورد مطالعه، چندین بار توسط محقق خوانده شد و پس از آن، مرحله دوم از فرایند تجزیه و

استحکام و اعتبار داده‌ها هم از طریق بازبینی، بحث و تبادل مداوم با اعضای مورد مطالعه تقویت گردید. در جهت اعتباربخشی به داده‌ها، زمان کافی برای جمع‌آوری داده‌ها و تفسیر آن‌ها اختصاص یافت و سعی شد تا عقاید محقق در فرایند جمع‌آوری داده‌ها از طریق مصاحبه کنار گذاشته شده و دیدگاه‌های پرستاران به طور عمقی بررسی شود.

### یافته‌ها

در ارتباط با سؤال اصلی پژوهش و سؤالات فرعی مصاحبه پاسخ‌های پرستاران را می‌توان در قالب سه درون‌مایه آرامش روان، معنویت و شغل و حرفه تقسیم کرد.

**آرامش روان:** یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که شرکت کنندگان اصلی‌ترین پیامد بخشایشگری را پیامد روانی آن می‌دانند. رهایی از درد، احساس عزتمندی، آرامش درون از جمله زیردرون‌مایه‌های بخشایشگری است. گروهی از شرکت کنندگان بر این امر اعتقاد داشتند که: «صلی‌ترین ویژگی بخشایشگری رهایی از درد است. دردی که از نبخشیدن دیگران بر فرد عارض می‌شود» (مشارکت کننده ۷). شرکت کننده دیگری بیان می‌کند: «ما گاهی در دایره خشم و عصبانیت گرفتار می‌شویم و زیبایی‌های زندگی را از یاد می‌بریم. بعضی اوقات بخشیدن یک فرد چنان آرامشی بر من اعطا می‌کند که همه دردها و آلام تسکین پیدا می‌کند» (مشارکت کننده ۹). شرکت کنندگان پژوهش، بخشیدن و بخشایشگری را در احساس عزتمندی و کرامت عاملی تأثیرگذار می‌دانند: یکی از شرکت کنندگان بیان می‌دارد: «بخشیدن نشانه سعه صدر و بزرگواری فرد است. عفو و گذشت سبب سلامت روح، آرامش جان و آرامش درون می‌شود» (مشارکت کننده ۱۹).

بررسی دیدگاه‌ها و تجربیات پرستاران نشان می‌دهد، همان طور که عدم بخشایشگری در احساس درد و عذاب وجدان در پرستاران را موجب شده، بخشایشگری در احساس رهایی از درد و احساس آرامش تأثیرگذار بوده است. یکی از شرکت کنندگان بیان می‌کند: «بخشودن دیگران حداقل این پیامد را برای من داشته که هر موقع می‌بخشم وجدانم راحت

تحلیل آغاز گردید. پس از مرور مجدد کل متن، خلاصه تفسیری مربوط به هر مصاحبه نوشته شد.

طی این مرحله، هر یک از مصاحبه‌ها با استفاده از روش تفسیر متون مورد بررسی، معانی آشکار و نهفته در توصیف‌های ارائه شده از طرف شرکت کنندگان، استخراج گردید. سپس، هر یک از مصاحبه‌ها با توجه به معانی استخراج شده و همچنین، در راستای تعیین تم‌های اولیه کدبندی گردید. در مرحله سوم، متون کدگذاری شده توسط محقق، مورد بحث، تجزیه و تحلیل قرار گرفت. هدف عمده محققان در این مرحله رسیدن به یک درک مشترک از توصیفات ارائه شده از طرف شرکت کنندگان بود. در مرحله چهارم تناقضات موجود در تفسیرهای ارائه شده از طرف محقق، تبیین و برطرف گردید و بدین منظور، دوباره به متن اصلی مصاحبه‌ها رجوع و یا در صورت ضرورت و برای توضیح و تبیین بیشتر موضوع، با مشارکت کننده مربوط تماس حاصل شد. طی مرحله پنجم و با استفاده از روش مقایسه و مقابله متون، نسبت به تعیین و توصیف تم‌ها اقدام گردید. حاصل این مرحله، ۸ درون‌مایه بود که بر اساس تجارب شرکت کنندگان و در راستای تبیین تجربیات زیسته پرستاران از بخشایشگری استخراج گردیده بود. در مرحله بعد، درون‌مایه‌های استخراج شده که هر یک، توسط گزیده‌ای از متن مصاحبه‌ها همراهی شده بود، مورد بررسی قرار گرفته و یافته‌ها در قالب سه درون‌مایه اصلی آرامش روان، معنویت، حرفه و شغل مشخص گردید (جدول ۱).

جدول ۱. درون‌مایه‌های اصلی و زیردرون‌مایه‌های تجربیات زیسته پرستاران از بخشایشگری نسبت به دیگران

درون‌مایه‌های اصلی	زیردرون‌مایه‌ها
آرامش روان	رهایی از درد احساس عزتمندی
معنویت	آرامش درون توجه به قدرت الهی و فضل خداوند
شغل و حرفه	حیات طیبه رضایت شغلی تعامل مثبت با محیط و اطرافیان کاهش تنش شغلی و فرسودگی شغلی

است، ولو مطمئن باشم که این بخشش حق اون فرد نبوده است» (مشارکت کننده ۳). شرکت کننده دیگری بخشودگی را در ایجاد عزتمندی تأثیرگذار می‌داند: «هر موقع فرد خاطی را می‌بخشیم، احساس می‌کنم پیش خدا عزیز شده‌ام و کرامت یک بیمار یا همکار را حفظ کرده‌ام» (مشارکت کننده ۱۷). یکی دیگر از شرکت کنندگان در این زمینه بیان می‌دارد: «عزت انسان دست خدا است. با بخشش به دیگری کرامت می‌دی، پیش خدا هم کریم می‌شی» (مشارکت کننده ۱۲). یکی از شرکت کنندگان در پژوهش بیان می‌دارد: «بیماری داشتم که واریکوسل داشت، بعد از عمل جراحی مدام درخواست آرام‌بخش می‌کرد. همراه آن بیمار به دلیل تأخیر من در تزریق آرام‌بخش تندترین اهانت‌ها را به من کرد؛ در حالی که می‌تونستم از طریق حراست بیمارستان و انتظامات اعاده حیثیت کنم و جواب آن فرد را بدم، با حوصله با همراه آن بیمار صحبت کردم و متقاعدش کردم. به نظر من کار من نوعی گذشت بود. اون روز یکی از روزهایی بود که بر خلاف بقیه روزها آرامش درونی بیشتری را در خودم احساس می‌کردم، با این که به من کم توهین نشده بود» (مشارکت کننده ۱۳).

**معنویت:** تجربه بشری در تمام فرهنگ‌ها نشان داده است که انسان همواره در شرایط بحرانی مانند دوران بیماری به یک منبع الهی متوسل می‌شود. بستر سلامت معنوی و برخورداری از آن، در ادیان توحیدی که اعتقاد به وجود خداوند وجود دارد، بیش از دیگر آیین‌ها فراهم است؛ به طوری که اعتقاد به خداوند زمینه سلامت معنوی افراد را فراهم می‌کند. وقتی که انسان معنویت را به عنوان مسأله اصلی خود در زندگی قرار دهد، هم خالق خود را مورد توجه قرار می‌دهد، هم به خودباوری دست می‌یابد و هم افکار، بینش و اعمال او تحت‌الشعاع معنویت قرار گرفته و درون او پاک می‌شود. یافته‌های پژوهش به این امر اشاره دارد که تقرب و احساس نزدیکی به خداوند از اصلی‌ترین پیامدهای معنوی بخشایشگری است. از دیدگاه شرکت کنندگان، پی بردن به قدرت لایزال الهی و فضل خداوند از جمله ویژگی‌های احساس معنوی است. پرستاران شرکت کننده در پژوهش به

این امر اشاره داشتند: «بخشودگی به آن‌ها این شناخت را می‌دهد که خداوندی که در بالاترین رأس هرم قرار دارد و قادر به مجازات انسان به بدترین شکل ممکن است، چه طور با این همه قدرت حتی در سخت‌ترین شرایط نیز به بخشش انسان‌ها و گناهان او اقدام می‌کند» (مشارکت کننده ۲۵). یکی از پرستاران می‌گوید: «وقتی خداوند با فضلش با بندگان رفتار می‌کند و گناهان بنده‌اش را می‌بخشد، من پرستار چرا کوچک‌ترین مسایل حرفه‌ای‌ام را نبخشیم» (مشارکت کننده ۲۱). بخشش خداوند به دلیل فضل خداوند است. پرستاران شرکت کننده به این امر اشاره داشتند که «بخشیدن دیگران، زندگی آن‌ها را معنی‌دار کرده و حیات طیبه به آن‌ها اعطا می‌کند» (مشارکت کننده ۲).

مهم‌ترین پیامد فضیلت اخلاقی، بخشایشگری آن است که آدمی متوجه قدرت الهی شود. شرکت کننده‌ای در این راستا بیان می‌کند: «حرفه و شغل پرستاری با مسایل اخلاقی ارتباط تنگاتنگی دارد. در بخش اورژانس مراجعه کننده‌ای داشتیم بهش گفتیم کار شما اورژانسی نیست، ولی هر کاری کردیم مراجعه کننده قبول نمی‌کرد تا این که همراه بیمار با من درگیر شد و هر چی از دهنش اومد برای ما گفت. با این که خودم می‌دونستم کار غیر اخلاقی و غیر قانونی انجام داده، در مقابل توهین‌های این فرد هیچ عکس‌العمل بدی از خودم نشان ندادم. همیشه این باور در وجود من است که خداوند با این همه عظمت از کارهای بد ما سرپوشی می‌کند، من بنده چرا این کار را انجام ندهم» (مشارکت کننده ۱۱).

برخی از پرستاران شرکت کننده در پژوهش به این امر اشاره داشتند که بخشایشگری به آن‌ها حیات طیبه اعطا کرده و معنویت آن‌ها بعد از بخشایشگری بیشتر بوده است " تا جایی که من خوانده‌ام و شنیده‌ام، خداوند هر کس را که توبه کند، طلب آمرزش کند و اعمال صالح انجام دهد، می‌بخشد. «من خودم چندین بار تجربه کرده‌ام زمانی که همکارم را می‌بخشتم یا خطای بیمارم را می‌بخشتم، احساس می‌کنم درونم از کینه‌ها و پلیدی‌ها و زشتی‌ها پاک می‌شود و غباری که دلمان را می‌گیرد، از بین می‌رود» (مشارکت کننده ۱۸). شرکت کننده دیگری می‌گوید: «هر موقع بخشیدم احساس



نخواهد شد و مراقبت‌های حرفه‌ای تحت تأثیر قرار خواهد گرفت و محیط کاری آدم به جهنم تبدیل می‌شود» (مشارکت کننده ۲۲). «همیشه هر موقع در محیط کاری‌ام بخشش انجام داده‌ام، حمایت‌های اجتماعی خوبی از طریق حل تعارضات بین فردی به دست آورده‌ام» (مشارکت کننده ۱۰). «بخشیدن‌ها مانند سنگ‌هایی است که سر راه پیشرفت ما قرار دارد. ما با بخشیدن حمایت اجتماعی به دست می‌آوریم» (مشارکت کننده ۱۵). «وقتی دیگران را می‌بخشم، از شغل خودم و حرفه خودم که حرفه پرتنشی است، احساس رضایت می‌کنم» (مشارکت کننده ۸). «یکی از فاکتورهای احساس رضایت شغلی به نظر من گذشت و بخشش در محیط کار است» (مشارکت کننده ۲۳)، «کمتر شغلی به اندازه شغل ما با این جور مسایل اخلاقی درگیر است. روزانه شما با صدها نفر از اقدار مختلف با فرهنگ‌های مختلف ارتباط دارید و به طور طبیعی مسایل و مشکلاتی به وجود می‌آید. اگر بخشش پیشه نکنیم، محیط سازمانی و محیط شغلی ما رضایت‌بخش نخواهد بود» (مشارکت کننده ۲۴) و «محیط بیمارستان برای پرستار زمانی مطلوب و رضایت‌بخش است که اخلاق حرفه‌ای در آن حکفرما باشد و یکی از اصول اخلاق حرفه‌ای نیز گسترش فرهنگ بخشش بین پرستاران است». مشارکت کننده ۶ نشان می‌دهد که بخشایشگری پیامدهای متعدد شغلی و سازمانی برای پرستاران داشته است.

### بحث

همان طور که موانع اخلاقی در محیط کاری پرستاران، توانایی آن‌ها را برای فراهم کردن مراقبت شایسته و دلسوز مختل می‌کند و عدم رعایت اخلاق حرفه‌ای در سیستم بهداشتی درمانی از جانب پرستاران، کیفیت مراقبت، استانداردهای خدمات پرستاری، رضایتمندی، بهبودی بیماران و ارتقای حرفه را تحت‌الشعاع قرار می‌دهد، آشنایی با مفاهیم اخلاقی و به تبع آن اعمال اخلاقی می‌تواند در بهبود عملکردهای حرفه‌ای پرستاران مؤثر باشد. یکی از اعمال و فضیلت‌های اخلاقی که در تمام ادیان به عنوان یک عمل مثبت و تأثیرگذار مورد تأکید است، بخشودن و بخشایشگری

تقرب کرده‌ام. چندان آدم مذهبی هم نیستیم، ولی وقتی می‌بخشم احساس نزدیکی به خدا می‌کنم. هفته پیش با یکی از همکارانم که انتظامات بخش بود بر سر اجازه بی‌ضابطه و بی‌موقع ورود زنان به بخش جراحی مردان درگیر شدم. یک هفته‌ای بود که جواب سلامم را نمی‌داد. اون روز رفتم معذرت‌خواهی کردم با این که گناهش از من بیشتر بود. دیگه چه کار کنم. اگر این کار را نمی‌کردم، کینه‌ها بیشتر می‌شد و کدورت‌مون افزایش پیدا می‌کرد» (مشارکت کننده ۱۴).

**شغل و حرفه:** از دیگر پیامدهای بخشایشگری که توسط پرستاران بیمارستان‌های تبریز به آن‌ها اشاره شده است، پیامدهایی است که این عمل بر حرفه و شغل آن‌ها داشته است. از دیدگاه آن‌ها، بخشش علاوه بر تأثیر مثبت در تعاملات با محیط، اطرافیان و افزایش رضایت شغلی در کاهش تنش‌های شغلی و فرسودگی شغلی نیز تأثیرگذار بوده است. نظر به این که یکی از عمده‌ترین بخش نیروی انسانی نظام بهداشتی کشور را پرستاران تشکیل می‌دهند، رضایت شغلی و ارتباطات مثبت عامل مهمی در نحوه عملکرد و کیفیت خدمات ارائه کارکنان بیمارستان از جمله پرستاران است.

یکی از شرکت کنندگان عنوان می‌کند: «به نظر من گذشت بسیار در برخی موارد باعث انفعال و انعطاف‌پذیری بیش از حد در انسان می‌شود و باعث عدم استحکام شخصیت و سست عنصری انسان می‌شود و این هرگز صفت پسندیده‌ای نیست، ولی محیط کار بیمارستانی و شغل پرستاری شرایط ویژه‌ای دارد. شما جایی کار می‌کنی که پرتنش است. اگر نبخشی همیشه تنش داری» (مشارکت کننده ۴). «خیلی از پرستاران در بیمارستان‌های متعدد کار می‌کنن و خستگی جسمی و شغلی دارن. امروز من خطای اون را می‌بخشم، فردا هم اون خطای من را می‌بخشه. ما به خانواده‌ایم که باید گذشت را کمرنگ نکنیم» (مشارکت کننده ۱۶).

بیانات دیگر شرکت کنندگان نظیر «بخشیدن دیگران به من کمک می‌کند که در محیط کارم بی‌تنش باشم و تنش‌های شغلی‌ام کمتر شود و در شغلم احساس بی‌هویتی نکنم» (مشارکت کننده ۵)، «اگر دیگران را نبخشیم و کینه‌توزی پیشه کنیم، روابط میان افراد در سازمان اصلاح

است. بخشایشگری به عنوان یکی از اعمال دینی توصیه شده در دین اسلام است. در حرفه پرستاری که با محیط‌های پر تنش و پراسترس همراه است و تعاملات بین فردی در این حرفه زیاد است، بیش از پیش اهمیت دارد (۲۳). تحلیل یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که بخشایشگری به عنوان یکی از اعمال نیک اخلاقی برای پرستاران پیامدهای روانی، معنوی، شغلی و حرفه‌ای به دنبال داشته است.

در تبیین بعد پیامدهای روانی، پژوهش‌های انجام شده نشان می‌دهد که در فرهنگ‌های متفاوت بخشایشگری در سلامت روان افراد تأثیر مثبت داشته است. Luskin ضمن تبیین مفهوم سلامت روان و عوامل مؤثر بر سلامت روان، مفاهیم اخلاقی را یکی از عوامل تأثیرگذار بر آن قلمداد کرده و در بین مفاهیم اخلاقی جایگاه بخشایشگری را در تبیین سلامت روانی مهم و اساسی عنوان می‌کند (۲۴). پژوهش‌های همبستگی Lawler و همکاران در مورد بخشایشگری، عدم بخشایشگری و پیامدهای سلامت روانی نشان داده است که بخشایشگری ارتباط منفی با افسردگی دارد (۱۸). یافته‌های پژوهشی Waltman نشان می‌دهد که دشواری در بخشودن خداوند و خود ارتباط مثبتی با افسردگی و اضطراب دارد و دشواری در بخشودن دیگران ارتباط مثبتی با اضطراب دارد (۱۹). افراد شرکت کننده در پژوهش نیز عنوان داشته‌اند که بخشیدن دیگران باعث رهایی آن‌ها از درد، احساس عزتمندی و آرامش درون شده است. بخشیدن دیگران علاوه بر حفظ عزت و کرامت خطاکار به عزتمندی بخشنده نیز منجر می‌شود. عزت از اصولی است که در تعالی انسان نقش اساسی دارد و برای این که انسان به درجات عالی برسد، باید به این اصل پایبند بوده و به همه انسان‌ها به دیده تکریم بنگرد. با توجه به این که خداوند خود کریم و بزرگواری است و انسان را نیز کرامت داده و انسان کرامت الهی دارد «و لقد کرما بنی آدم» (سوره اسراء، آیه ۷۰)، در مسیر بخشودگی گوهر کرامت انسان حفظ شده و به رشد و کمال خود می‌رسد. حضرت امیر علیه‌السلام چیرگی بر نفس و خواهش‌های آن را موجب عزتمندی می‌داند «من یغلب هواه یعز» هر که بر خواهش نفسش چیره شود، عزیز گردد. در تعالی انسان باید

زمینه‌های ایجاد عزت را فراهم نمود تا با عوامل ایجاد کننده و بازدارنده عزت آشنا شده و در برابر هرگونه وسواس شیطانی و پلیدی‌های نفس متزلزل نشود و محکم و استوار استقامت نماید و بر آن‌ها چیره شود. بخشودگی یکی از عوامل اعطای عزت و حفظ کرامت فردی است.

معنویت نیز از جمله پیامدهای بخشایشگری از منظر پرستاران است. در زمینه پیامدهای معنوی دیدگاه‌های پرستاران متأثر از فرهنگ دینی و اسلامی است. با این که توجه به معنویت و معنی درمانی به تازگی در علوم بهداشتی، مراقبتی و روان‌شناسی زیاد مورد تأکید قرار گرفته، ولی بحث معنویت در دیدگاه‌های افلاطون مورد بحث بوده و بنیاد تربیت را بر روح انسان می‌دانست و تربیت معنوی را بالاترین نوع تربیت می‌داند. توجه واقعی به اهمیت و جایگاه معنویت در عرصه‌های مختلف زندگی از زمان William James و نگارش کتاب وی با عنوان «تنوع تجربه‌های معنوی» در سال ۱۹۷۷ آغاز شد. از دیدگاه James، معنویت موجب معنی‌داری زندگی انسان شده و باعث شکل‌گیری روابط اخلاقی، انسانی و ایجاد نگرش مثبت نسبت به خود و دیگران می‌شود. از دیدگاه James، تجارب معنوی و مذهبی، نقش معانی بخشی را در زندگی انسان ایفا می‌کند (۲۵). برای رسیدن به معنویت نیاز است که فرد به تغییر و اصلاح درونی خود بپردازد (۲۶). از دیدگاه Bigger مفهوم معنویت از ارتباط با مهارت‌های تفکر، تأمل و تنها وابسته به ارتباط با خدا، گسترده‌تر است (۲۷). همگام با پژوهش‌های فوق، پرستاران شرکت کننده در پژوهش در تبیین و توصیف تجربیات خود از بخشایشگری به این امر اشاره داشتند که بخشایشگری برای آن‌ها پیامدهای معنوی نظیر شناخت قدرت الهی، فضل خداوند و حیات طیبه را به دنبال داشته است. توجه به قدرت الهی و این که خداوند خود کمتر به عدل خویش مردم را در دنیا مؤاخذه می‌کند، بلکه به عفو و گذشت با آنان مواجه می‌شود و از بسیاری از گناهان و خطاهای بشر می‌گذرد، نشان می‌دهد که اصل عفو و احسان امری خوب و فضیلت الهی است. از این‌رو، خداوند در آیه ۱۴۹ سوره نساء به عفو و قدرت خویش توجه می‌دهد و از مردم می‌خواهد تا آنان نیز از خطاها و گناه دیگران از آشکار



نظیر تعدد نقش، حجم کاری نامناسب، انعطاف ناپذیری شغلی، فرسودگی شغلی و... همراه است. در مدیریت معاصر، مفهوم کیفیت زندگی حرفه‌ای به موضوع اجتماعی عمده‌ای در سراسر دنیا تبدیل شده است و سرعت و میزان تغییر در سازمان‌ها در طول سال‌های اخیر موجب توجه مجدد به موضوع کیفیت زندگی حرفه‌ای افراد گردیده است (۳۱). در گذشته تنها بر روی زندگی شخصی تأکید می‌شد، اما امروزه طرفداران نظریه کیفیت زندگی حرفه‌ای در جستجوی نظام‌های جدیدی برای کمک کردن به کارکنان هستند تا آن‌ها بتوانند بین زندگی حرفه‌ای و شخصی خود تعادل برقرار نمایند (۳۲). مطالعات رستمی و همکاران نشان داده است که تنش در روابط حرفه‌ای بین پرستاران، پرستاران با پزشکان و پرستاران با بیماران باعث نارضایتی شغلی پرستاران و اقداماتی نظیر غیبت از محل کار، ترک شغل، تغییر شغل و موارد دیگر گردیده است (۳۳). همبستگی بین بخشایشگری و افزایش ارتباطات صحیح و مثبت گامی مهم و مقدماتی در نشان دادن این امر است که بخشایشگری ارتباطها را بهبود می‌دهد و تنش‌های محیط شغلی را کمتر کند.

### نتیجه‌گیری

نتایج نشان داد که بخشایشگری به عنوان یک فضیلت مهم اخلاقی در حرفه پرستاری می‌تواند در دستیابی به آرامش روح و روان و دستیابی به احساس معنویت به عنوان فاکتورهای تأثیرگذار در مراقبت بهتر و زندگی حرفه‌ای تأثیرگذار بوده و در محیط کاری باعث تعامل مثبت با محیط و اطرافیان، احساس رضایت شغلی، کاهش تنش شغلی و احساس فرسودگی شغلی شود. این پژوهش، علاوه بر تبیین دقیق جایگاه و اهمیت بخشایشگری با محدودیت‌هایی نیز همراه بود. علاوه بر عدم رغبت مشارکت کنندگان به بیان تجربیات خود در باب بخشایشگری به دلیل مختلف از جمله بهره‌مندی از اجر معنوی بخشش و ظهور تئوری‌ها و تقسیم‌بندی‌های جدید در غرب در حوزه بخشایشگری و گاهی متناقض با فرهنگ دینی و اسلامی از جمله محدودیت‌هایی بود که پژوهشگر در فرایند انجام پژوهش با آن مواجه بود.

و پنهان بگذرند و اهل گذشت باشند؛ چرا که خداوند نیز این گونه است که در عین قدرت، اهل عفو و گذشت است. در آیه ۲۳۷ سوره بقره نیز خداوند بخشایشگری را از جانب صاحب قدرت می‌داند. یکی از اهداف غایی معنوی از منظر قرآن و نهج‌البلاغه حیات طیبه است. مفسران از منظرهای متفاوتی به «حیات طیبه» (زندگی پاکیزه) پرداخته‌اند. بعضی آن را به معنی روزی حلال تفسیر کرده‌اند. بعضی به قناعت و رضا دادن به نصیب، بعضی به توفیق بر اطاعت فرمان خدا و بعضی بر بخشایشگری و عفو گذشت اشاره دارند. زندگی پاکیزه یعنی پاکیزگی از آلودگی‌ها، ظلم‌ها و خیانت‌ها، عداوت‌ها، کینه‌ها و دشمنی‌ها، اسارت‌ها، ذلت‌ها، انواع نگرانی‌ها و هر چیزی است که آب زلال زندگی را در کام انسان ناگوار می‌سازد (۲۸). در سوره النحل آیه ۹۷ حیات طیبه باعث تحقق جامعه‌ای قرین با آرامش، امنیت، رفاه، صلح، محبت، دوستی، تعاون و مفاهیم سازنده انسانی خواهد بود و از ظلم، ستم، استکبار، استثمار، انحصارطلبی، زیاده‌خواهی و دیگر نابسامانی‌های اجتماعی عاری و به دور است (۲۹). در قرآن و در سوره فرقان یکی از ویژگی‌های عباد الرحمن یا مصداق انسان‌های کامل تواضع، حلم و بخشایشگری ذکر شده است. یافته‌های پژوهش Stranahan نشان می‌دهد که هر چقدر معنویت درونی پرستاران بیشتر باشد، دفعات بیشتری را مبادرت به ارایه مراقبت معنوی به بیمار می‌کند و فضایل اخلاقی بیشتری را در محیط کار از خود نشان می‌دهد (۳۰).

پیامدهای شغلی و حرفه‌ای از دیگر پیامدهای بخشایشگری بود. رضایت شغلی، تعامل مثبت با محیط، اطرافیان، کاهش تنش شغلی و فرسودگی شغلی از پیامدهای بخشایشگری بر زندگی حرفه‌ای بود که پرستاران به آن اشاره داشتند. حرفه پرستاری به دلیل تفاوت‌های اساسی که با سایر مشاغل از لحاظ ماهیت و کارکرد دارد، مفهوم زندگی حرفه‌ای متفاوتی را نیز دارا است. این حرفه به دلیل ارتباط نزدیکی که با روح، روان و جسم آدمی دارد، از اهمیت فوق‌العاده‌ای برخوردار است. انجام وظایف حرفه‌ای درست در این حرفه مسلزم آن است که دغدغه‌ها و مشکلات حرفه‌ای این قشر به درستی شناسایی و مرتفع شود. حرفه پرستاری با مشکلاتی

## تشکر و قدردانی

بیمارستان‌های امام رضا (ع)، شهدا، ۲۹ بهمن، عالی‌نسب و شمس تبریز تشکر و قدردانی می‌شود.

از کلیه پرستاران، نمونه‌های مورد پژوهش و مسئولان

## References

1. Burns HK, Kirilloff LH, Close JM. Sources of stress and satisfaction in emergency nursing. *J Emerg Nurs* 1983; 9(6): 329-36.
2. Hashemi M, Gharshad A. Assessing coping strategies in nursing. *Journal of Health and Care* 2011; 13(3): 1-6. [In Persian].
3. Al-Mabuk RH, Enright RD, Cardis PA. Forgiveness education with parentally love-deprived late adolescents. *Journal of Moral Education* 1995; 24(4): 427-44.
4. Hope D. The healing paradox of forgiveness. *Psychother Theor Res Pract Train* 1987; 24(2): 240-4.
5. Volkmann JR. A longitudinal analysis of the forgiveness process in romantic relationships [PhD Dissertation]. Fairfax, VA: George Mason University; 2009.
6. Enright RD, North J. The psychology of interpersonal forgiveness. *Exploring forgiveness*. Madison, WI: University of Wisconsin-Madison; 1998. p. 46-62.
7. Rye MS, Pargament KI, Pan W, Yingling DW, Shogren KA, Ito M. Can group interventions facilitate forgiveness of an ex-spouse? A randomized clinical trial. *J Consult Clin Psychol* 2005; 73(5): 880-92.
8. Freedman SR, Enright RD. Forgiveness as an intervention goal with incest survivors. *J Consult Clin Psychol* 1996; 64(5): 983-92.
9. Worthington EL, Berry JW, Parrott L 3<sup>rd</sup>. Unforgiveness, forgiveness, religion, and health. In: Plante TG, Sherman AC, editors. *Faith and health: Psychological perspectives*. New York, NY: Guilford Press; 2001. p. 107-38.
10. Temoshok LR; Chandra PS. The meaning of forgiveness in a specific situational and cultural context: persons living with HIV / AIDS in India. In: McCullough ME, Pargament KI, Thoresen CE, editors. *Forgiveness: theory, research and practice*. New York, NY: Guilford Press; 2000. p. 41-64.
11. Khodayari Fard M, Ghobari Bonab B, Faghihi A N, Vahdat Torbati S. Forgiveness Treatment with an emphasis on Islamic perspective: A case study. *Iran J Psychiatry Clin Psychol* 2002; 8(1): 39-48. [In Persian].
12. Thompson LY, Snyder CR, Hoffman L, Michael ST, Rasmussen HN, Billings LS, et al. Dispositional forgiveness of self, others, and situations. *J Pers* 2005; 73(2): 313-59.
13. Imanzadeh A. Post-structuralist ethics and nursing codes of ethics: opportunities and threats. *Iran J Med Ethics Hist Med* 2015; 8(1): 43-54. [In Persian].
14. Hottois G. Defining bioethics: Back to the sources. In: Meacham D, editor. *Medicine and society, new perspectives in continental philosophy*. Dordrecht, Netherlands: Springer Netherlands; 2015.
15. Sanjari M, Zahedi F, Aalaa M, Peimani M, Parsapoor A, Aramesh K, et al. Code of ethics for Iranian nurses. *Iran J Med Ethics Hist Med* 2011; 5(1): 17-28. [In Persian].
16. Mullet E, Barros J, Frongia L, Usai V, Neto F, Shafighi SR. Religious involvement and the forgiving personality. *J Pers* 2003; 71(1): 1-19.
17. Krause N, Ellison CG. Forgiveness by god, forgiveness of others, and psychological well-being in late life. *J Sci Study Relig* 2003; 42(1): 77-94.
18. Lawler KA, Younger JW, Piferi RL, Billington E, Jobe R, Edmondson K, et al. A change of heart: Cardiovascular correlates of forgiveness in response to interpersonal conflict. *J Behav Med* 2003; 26(5): 373-93.
19. Waltman MA. The psychological and physiological effects of forgiveness education in male patients with coronary artery disease [PhD Dissertation]. Madison, WI: University of Wisconsin; 2002.
20. Imanzade A, Salahshori A, Seraji F. An introduction to analaytic and meta-analytical approaches in philosophy of education. Hamadan, Iran: Buali Sina University Publishing Center; 2011. [In Persian].
21. Todres L, Holloway I. Phenomenological research. In: Gerrish K, Lacey A, editors. *The research process in nursing*. Oxford, UK: Wiley-Blackwell; 2006. p. 224-38.
22. Dowling M. From Husserl to van Manen. A review of different phenomenological approaches. *Int J Nurs Stud* 2007; 44(1): 131-42.
23. Bagheri S, Kousha A, Janati A. Factors affecting nurses' job satisfaction: A systematic survey. *Hakim Health Sys Res* 2012; 15(2): 130-9. [In Persian].

24. Luskin F. *Forgive for good: A proven prescription for health and happiness*. New York, NY: HarperOne; 2003.
25. Hill PC, Pargament KI, Hood RW, McCullough J, Swyers JP, Larson DB, et al. Conceptualizing religion and spirituality: points of commonality, points of departure. *J Theor Soc Behav* 2000; 30(1): 51-77.
26. Carr D, Haldane J. *Spirituality, philosophy and education*. London, UK: Routledge; 2003.
27. Bigger S. Spirituality as a process within the school curriculum. *Prospero* 2003; 9(1): 12-8.
28. Makarem Shirazi N. *Tafsir Nemooneh*. Isfahan, Iran: Ahlolibait Research and Publication Institute; 2009. vol. 11. p. 394-6. [In Persian].
29. Hefner RW, Zaman MQ. *Schooling Islam: The culture and politics of modern Muslim education*. Princeton, NJ: Princeton University Press; 2007.
30. Stranahan S. Spiritual perception, attitudes about spiritual care, and spiritual care practices among nurse practitioners. *West J Nurs Res* 2001; 23(1): 90-104.
31. Kaye H. Education and democracy. In: Kincheloe JL, Steinberg SR, editors. *Thirteen questions: reframing education's conversation*. New York, NY: Peter Lang; 1995. p. 123-37.
32. Barrigar C. *How Should We Live? An introduction to ethics* – Louis Pojman<sup>[1]</sup>, Applying Moral Theories – C. E. Harris<sup>[2]</sup>, Moral Philosophy: Theories and issues – Emmett Barcalow<sup>[3]</sup>, Basic Moral Philosophy – Robert L. Holmes. *Reviews in Religion and Theology* 2007; 14(1): 93-101.
33. Rostami H, Rahmani A, Ghahramanian A. The viewpoint of nurses about professional relationship between nurses and physicians. *Journal of Research Development in Nursing and Midwifery* 2010; 7(1): 63-72. [In Persian].

## Nurses' Lived Experiences of Forgiveness to Others

Ali Imanzadeh<sup>1</sup>

### Original Article

#### Abstract

**Introduction:** Forgiveness to others as a moral virtue is emphasized by Islam. In strengthening the preservation of human dignity and altruism and empathy emphasized in nursing ethics codes for nurses, forgiveness has a special place. The aim of this study was to investigate nurses' lived experiences of forgiveness to others in workplace.

**Method:** This study was conducted based on the qualitative approach and interpretive phenomenological method, which aimed to explore the outcomes of forgiveness based on nurses' lived experiences. Participants in this study were 25 nurses working in hospitals of Tabriz City, Iran, who were selected via purposive sampling. Data were collected via in-depth and semi-structured interviews. The transcribed interviews were analyzed based on the hermeneutic approach using the analysis method proposed by Diekelmann, Allen, and Tanner. The mentioned interviews continued until no new meanings emerged and until the researchers were satisfied with the depth of their understanding. The extracted meanings were mental solace, spirituality and career.

**Results:** The nurses in lived experiences of forgiveness to others had achieved mental, spiritual and professional career consequences.

**Conclusion:** Forgiveness as an important moral act and as one of the factors in nursing ethics codes can play a major role in giving a sense of calm, nearness to god, and positive engagement in the work environment.

**Keywords:** Forgiveness, Nurses, Phenomenology

**Citation:** Imanzadeh A. Nurses' Lived Experiences of Forgiveness to Others. J Qual Res Health Sci 2016; 5(4): 337-48.

Received date: 12.11.2015

Accept date: 11.07.2016

1- Assistant Professor, Department of Educational Sciences, School of Education and Psychology, University of Tabriz, Tabriz, Iran  
**Corresponding Author:** Ali Imanzadeh, Email: aliimanzadeh@yahoo.com